

Nussbaum's filosofische literatuurkritiek

G.J.E. Rutten

Nussbaum betoogt dat bij iedere inhoud een vorm past die haar optimaal uitdrukt. Een zorgvuldig geschreven tekst dient daarom een organische eenheid te zijn van vorm en inhoud. De vorm moet de inhoud maximaal ondersteunen. Dit betekent niet dat vorm uitsluitend een instrumentele rol heeft in de communicatie. Vorm representeert zelf een bepaalde opvatting of overtuiging. Vorm is een deel van de inhoud. Deze diepe verwantschap tussen vorm en inhoud werkt Nussbaum verder uit voor het domein van de praktische normatieve ethiek. Volgens haar bestaat er een belangrijke ethische visie op hoe mensen zouden moeten leven welke niet accuraat en volledig kan worden uitgedrukt zonder (deels) de literaire verhaalvorm te gebruiken. Het reflecteren op romans (en eventueel op biografieën en drama) is daarom noodzakelijk om deze ethische visie te onderzoeken.

Romans zijn hiervoor uitermate geschikt omdat zij onze aandacht vragen voor het concrete en particuliere, de meervoudigheid van het nastrevenswaardige, spanningen tussen conflicterende waarden, de oncontroleerbaarheid van veel gebeurtenissen in het leven, kwalitatieve verscheidenheid en de grilligheid en complexiteit van het bestaan. Bovendien spreken romans sterk onze emoties aan. Emoties hebben volgens Nussbaum een belangrijke ethische waarde.

Hoe dient nu literatuurkritiek te worden aangepakt? Allereerst is het natuurlijk van belang om ons af te vragen wat een verhaal ons zegt over het menselijke leven en vooral over hoe we moeten leven. We moeten ieder verhaal nauwkeurig en met aandacht lezen. Het gebruikmaken van ons voorstellingsvermogen is tevens van belang. De lezer moet luisteren naar de tekst in zijn geheel, naar de vorm en het ritme van de zinnen, naar de gebruikte termen en naar de toon van de stemmen. Bovendien is het van belang om meerdere literaire teksten grondig met elkaar te vergelijken en aandacht te hebben voor de onderlinge verschillen. Bij het bestuderen van een roman moeten we ons ook voortdurend afvragen wie er spreekt en vanuit welk gezichtspunt er gesproken wordt. Bovendien zijn het gehanteerde taalgebruik en de gebruikte metaforen relevante indicatoren. Daarnaast is het belangrijk om scherp te letten op welke menselijke disposities in de tekst worden aangesproken. Voorbeelden zijn intellect, emoties, verbeelding, driften, zintuiglijke perceptie en verlangens. De algehele organisatie van het verhaal is eveneens van belang. Contrasten waarop gelet moet worden zijn universaliteit/particulariteit, noodzakelijkheid/contingentie, zelfredzaamheid/kwetsbaarheid, zekerheid/willekeur, precisie/vaagheid en abstractie/concreetheid.

Waarom neemt Nussbaum romans en niet bijvoorbeeld andere literaire genres of het geleefde leven als uitgangspunt? Hiervoor geeft zij een aantal argumenten. Romans zijn open en niet voorgekookt (zoals theoretische voorbeelden) en passen daarom goed bij onze ethische zoektocht. Romans vullen daarnaast de belevissen van ons dagelijks leven aan met andersoortige diepe ervaringen. De roman plaatst ons in een positie waarin we ons normaal gesproken niet bevinden, terwijl we toch een veilige afstand kunnen behouden. Deze distantie helpt de begripvorming. Verder brengt het lezen en gezamenlijk bespreken van romans mensen dichter bij elkaar. Een roman kan ook een 'vriendschapsband' met haar lezer bewerkstelligen. Een dergelijke band kan het inzicht bevorderen.